

Леся Костюк

О. КАНДИБА-ОЛЬЖИЧ У СВІТОВІЙ АРХЕОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті авторка намагається проаналізувати внесок ученого в дослідження трипільської культури та співпрацю з різноманітними світовими науковими установами.

Ключові слова: трипільська культура, неолітична мальована кераміка, науковий з'їзд, український форум, археологічні розкопки, археологічна культура.

Успішне розв'язання основних проблем державотворення, утвердження національної свідомості на сучасному етапі можливі лише за умови повернення із забуття сотень видатних імен, які відіграли значну роль у науковому житті України. Інтелектуальна спадщина цих людей набула сьогодні особливого значення. Невипадковим є інтерес до розвитку світової археологічної науки першої половини ХХ століття. У цьому ракурсі великого пізнавального та практичного значення набуває наукова діяльність О. Кандиби-Ольжича у світовій та українській науці й формуванні основних теорій розвитку трипільської культури.

Історіографічний огляд досліджуваної проблеми умовно можна поділити на два періоди: еміграційна література та розвідки кінця ХХ ст. Перші дослідження наукової діяльності О. Кандиби-Ольжича були опубліковані в еміграції. Виходять розвідки В. Щербаківського [1], П. Різника [2], Д. Штогрин [3–4], Я. Пастернака [5–6], І. Розгіна [7], в яких автори висвітлюють перші етапи діяльності вченого та співпрацю з європейськими науковими інституціями. Діяльність О. Кандиби-Ольжича як науковця впродовж 1925–1940 рр. була предметом дослідження Л. Винара [8–11], Д. Дорошенка [12], А. Сороковського [13]. У їхніх розвідках знаходимо основні напрямки його академічно-наукової діяльності, співпрацю з різними європейськими освітніми організаціями та видавництвами. Також автори намагалися визначити роль ученого у науковому житті Східної Європи.

Варто назвати публікації В. Мицика [14] та Н. Виноградової [15], в яких автори висвітлюють проблеми походження трипільської культури та визначають місце та роль вченого у дослідженні цієї проблеми.

Особливо цінними у студіюванні археологічної спадщини О. Кандиби-Ольжича є розвідки Т. Мовші [16], Д. Павліва [17–18], де проаналізовано наукову діяльність вченого на теренах України та інших держав Східної Європи, його співпраця з різноманітними установами.

Щодо джерельної бази, то основу її становлять рапорти: Гранта Манкурті [19–20], В. Фюкса [21–25] та самого вченого.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі об'єктивного аналізу висвітлити основні етапи наукової діяльності й дати аналіз основних його праць із проблеми дослідження трипільської культури. Завдання розвідки: проаналізувати основні чинники формування О. Кандиби-Ольжича як науковця, охарактеризувати наукову спадщину дослідника, простежити зв'язки вченого з науковими організаціями та видавництвами.

Праця О. Кандиби-Ольжича в царині археології до 1930 р. була багатогранною та винятково продуктивною: археологічні експедиції, асистентська праця у Чеському народному музеї, участь у археологічному семінарі Українського вільного університету, співпраця з різними науковими установами та вченими. Тому його наукова діяльність у цей час становила окремих і надзвичайно важливий період для молодого й здібного археолога. Водночас вона була справжнім показником його непересічних розумових

здібностей, завдяки яким О. Кандиба-Ольжич здобув визнання серед корифеїв української та світової науки [7, с. 6].

Важливим, на нашу думку, етапом біографії О. Кандиби-Ольжича була його співпраця з музеєм НТШ у Львові впродовж 1928–1929 рр. Свідченням цього є лист вченого до Я. Пастернака –директора цього музею у 1928 р.: “За порадою професора А. Строцького звертаюся до Вас з великим проханням, бо тема моєї дисертації “Мальована галицька кераміка”, відношення її до сусідніх культур, я хотів би перестудіювати відповідні збірки Галичини” [25, арк. 62–63]. Саме, за дорученням музею НТШ, О. Кандиба-Ольжич здійснив наукові поїздки територією Поділля, щоб, як пише Я. Пастернак, “особисто ознайомитися з теперішніми праісторичними матеріалами, зокрема з трипільською мальованою керамікою” [11, с. 50].

Упродовж 1928–1929 рр. О. Кандиба-Ольжич здійснив наукові поїздки до Кракова і Львова, для дослідження пам’яток трипільської культури. Тут він працював в Українському Національному музеї НТШ, в музеях Дідушицьких і Любомирських у м. Львові, вивчав археологічні колекції в Ягеллонському університеті в Кракові та в університеті Яна Казимира у Львові. Кількарічна робота під керівництвом видатних археологів дала змогу пізнати музейну справу, сприяла налагодженню зв’язків із зарубіжними видатними українськими і зарубіжними вченими.

У 1929–1931 рр. О. Кандиба-Ольжич працював волонтером археологічного відділу Народного музею у Празі. У своїй роботі він акцентував на лабораторній практиці студентів, що охоплювала різні методи комплектування та реконструювання археологічних пам’яток. “Також в його обов’язки входило організація археологічних виставок, – як згадував Марко Антонович, – в 1929–1931 рр. О. Кандиба-Ольжич влаштував декілька виставок, присвячених передісторичним епохам від неоліту до ранньослов’янських культур” [26, с. 158].

Вивчивши і узагальнивши значний польовий археологічний матеріал та опрацювавши наукову літературу, О. Кандиба-Ольжич підготував та захистив дисертацію “Неолітична мальована кераміка Галичини”. Л. Винар у розвідці про молодого дослідника зазначає: “О. Кандиба подає огляд наукової літератури, порівняльний аналіз мальованої кераміки в чотирьох культурних регіонах: мадярському, тессалійському, болгарському і українськорумунському. Подав докладний аналіз галицької мальованої кераміки в контексті розвитку різних фаз трипільської культури. Тут подає свою власну типологічну і хронологічну класифікацію галицької мальованої кераміки” [8, с. 64].

Після захисту докторату перед О. Кандибою-Ольжичем відкрилися широкі перспективи для наукової діяльності. Видатні українські науковці вже на початку 1932 р. вважали 25-літнього О. Кандибу-Ольжича за поважного здібного археолога і ставили його діяльність поруч із працями старших колег – Я. Пастернака, Л. Чикаленка та інших. Ця оцінка була справедливою і об’єктивною. Чеські академічні і освітні установи й археологи також цінували працю українського вченого і матеріально підтримували його археологічно-дослідницьку працю.

24 лютого 1931 р. О. Кандиба-Ольжич отримав від Слов’янського інституту в Празі поважну наукову стипендію у сумі двох тисяч чеських крон на подорож до Німеччини й Австрії для збирання матеріалів із культури неолітичної кераміки. У той час Слов’янський інститут очолював професор Л. Нідерле, який повністю підтримував наукову працю свого колишнього студента та здібного археолога.

На основі звіту доктора О. Кандиби-Ольжича з використання дотації Слов’янського інституту доволі точно можемо відтворити хронологію його поїздок та археологічної діяльності у 1931 р. та подати інформацію про її результати [27, с. 113]. На думку багатьох вчених, 1931 рік був насичений науковою діяльністю О. Кандиби-Ольжича. Йдеться про його зв’язки та співпрацю з європейськими археологами і науковими установами, а також про публікацію низку наукових праць у солідних наукових виданнях.

1931 р. вважають переломним у науковій діяльності вченого, бо в цей час налагоджує співпрацю з європейськими істориками, а також публікує ряд праць у різного роду європейських виданнях. Цього ж року О. Кандиба-Ольжич здійснив поїздку у Німеччину та Австрію з метою подальшого вивчення культури неолітичної кераміки. Так, у м. Відні в передісторичному відділі Природничо-історичного музею він студіював археологічні збірки, зокрема із Семеригородщини, Шипинців на Буковині та Городниці в Галичині. На основі цих досліджень О. Кандиба-Ольжич підготував у 1937 р. підготував монографію “Шипинці – мистецтво і знаряддя неолітичного селища”, а в 1934 р. організував “шипинецьку” виставку в Природничому музеї Відня, де зберігалися матеріали розкопок. Виставка набула широкого розголосу серед європейських наукових кіл. Наукова праця про це поселення принесла молодому досліднику визнання та поставила його в ряд із відомими науковцями Європи.

Від 1 травня до 1 липня 1931 рр. О. Кандиба-Ольжич у Берліні дослідив пам'ятки в “Markisches Museum” і “Museum fur Volkkrkunde” (передісторичний відділ). У Берліні учений мав змогу опрацювати матеріали з різних країн Середньої і Південно-Східної Європи. Зокрема, зосередив свою увагу на дослідженні пам'яток із Шипинців та з Кукутені. Протягом трьох тижнів учений відвідав музеї у Ростоку, Любеку, Гамбурзі для ознайомлення з передісторією нордійської області [9, с. 40]. Матеріали, зібрані в Німеччині стали основою подальших наукових досліджень О. Кандиби-Ольжича. Вчений здійснив порівняльний аналіз матеріалів трипільської культури із країн Південної та Південно-Східної Європи та із Західної України. Зіставлення підтвердило безсумнівний зв'язок “культури мальованої кераміки” в Україні та Південно-Східній Європі.

У згаданому звіті дослідник акцентував на важливості його археологічних досліджень у Відні та Берліні, завдяки яким зміг встановити тісний взаємозв'язок між культурою мальованої кераміки в Україні і в Південно-Східній Європі, а окремі результати своїх наукових досліджень він друкував у чеському науковому журналі “Огляд передісторичний” та у ґрунтовному виданні “Пам'ятки археологічні” [18, с. 21]. Отже, впродовж 1930–1931 рр. О. Кандиба-Ольжич започатковував свою співпрацю з відомими науковими серійними виданнями.

На окрему увагу заслуговують контакти вченого-археолога на той час. Із його публікацій дізнаємося, що у 1931 р. він тісно співпрацював із своїм колишнім професором А. Строцьким, який тоді очолював Археологічний інститут у Карловому університеті [18, с. 21], а також із доктором Ю. Неуступним з Народного музею у Празі. Дослідник плідно співпрацював із українськими науковцями Я. Пастернаком і Ю. Полянським зі Львова, німецькими професорами П. Шмітом і В. Унверзактом та іншими вченими, а у 1932 р. налагодив тісну співпрацю з археологами і науковими установами США [28, с. 141].

Активна участь О. Кандиба-Ольжич у наукових з'їздах становить окрему сферу інтелектуальної діяльності уна початку 30-х років ХХ століття. Маємо на увазі його участь в українському і міжнародному науковому житті, де О. Кандиба-Ольжич виступав із низкою доповідей, а також брав участь в обговоренні наукових рефератів. У березні 1932 р. відбувся Другий український з'їзд, який організував Український науковий комітет у Празі. У списках членів Другого наукового з'їзду О. Кандиба-Ольжич зафіксований як асистент кафедри археології Українського вільного університету. На цьому з'їзді він представив дві доповіді, а також брав активну участь в обговоренні наукових рефератів інших доповідачів.

Без перебільшення можна стверджувати, що Перший і Другий українські наукові з'їзди у Празі (1926–1932 рр.) були найвидатнішими загальними українськими науковими зібраннями у Західній Європі до початку Другої світової війни, важливою науковою установою, яка представляла українське наукове життя на міжнародному форумі Інституту міжнародної інтелектуальної співпраці при Лізі Націй.

У 1932 р. Олег Кандиба-Ольжич продовжував співпрацю з Українським історико-філологічним товариством у Празі, на форумі якого виступив із кількома доповідями, які були пов'язані з його археологічною діяльністю. Повний реєстр доповідей О. Кандиби-

Ольжича, запропонованих на форумі Українського Історико-філологічного товариства у Празі, знаходимо у праці С. Наріжного, який писав: “До 1936 року на засіданнях Товариства він виголосив 15 доповідей, тут подаємо їх назви, які характеризують його наукові зацікавлення на даний час. 1) “Археологічні дослідження на Галицькому Поділлі в 1928 та 1929 рр.”; 2) “Кам’яні вироби неолітичної кераміки в Галичині”; 3) “Розкопи гальського кладовища в Празі”; 4) “Біноклі Трипільської культури”; 5) “Розкопи Чехословацького Державного Інституту 1932 р. на Словаччині”; 6) “Археологічні розкопки американців у Югославії 1932 р.”; 7) “До неолітичної орнаментики Дністрово-Дунайської області”; 8) “Подорож подунайських археологів по Югославії 1933 р.”; 9) “Обігова спіраль в орнаментіці Дністрово-Дунайської області”; 10) “Розкопи Чеського Археологічного Інституту влітку 1934 р.”; 11) “Шипинське селище Трипільської культури”; 12) “Старчеська фаза середньодунайського неоліту”; 13) “Розкопи Чеського Національного музею 1935 р.”; 14) “До відносної хронології європейського неоліту”; 15) “Техніка посудини на ніжці подунайського неоліту” [29, с. 11–12]. Без перебільшення можна стверджувати, що така співпраця з УІФТ тривала протягом декількох років.

Від 1 до 6 серпня 1932 р. О. Кандиба-Ольжич брав участь у роботі наукового форуму на тему “Перший Міжнародний Конгрес передісторичних і праісторичних наук”, який відбувся у Лондоні. У доповіді “Дністро-Дунайська неолітична область” він підсумував попередні й виклав нові погляди з проблем походження і розвитку раньоземельних культур зазначеного регіону. Восени 1932 р. О. Кандиба-Ольжич взяв участь у археологічних розкопках печери “Доміка” в Словаччині, які проводив доктор Й. Бельз із Державного археологічного інституту. За час розкопок український вчений налагодив тісну співпрацю зі співробітниками цього навчального закладу [3, с. 65].

Того ж року під час археологічних розкопок у Старчево О. Кандиба-Ольжич завідував “пильною лабораторією” і відповідав, як зазначав професор Роберт Еріх, “за сортування і класифікацію знайдених археологічних пам’яток, дані розкопки тривали до 1933–1934 рр. Ці праісторичні матеріали включали уламки мальованого керамічного посуду, фігурки, кістяне і камінне знаряддя до 2000 р. до н. е. У Старчево відкопано найстаріші пам’ятки неолітичної культури в Югославії” [12, с. 218]. Про результати цієї експедиції також згадував Д. Штогрин, зазначаючи, що “...О. Кандиба опублікував про археологічні розкопки у Старчево в югославській пресі ряд наукових репортажів і статей, які знаходять місце на сторінках передових часописів Белграду. З його праць відомо нам “Радови на терену код Старчева” [3, с. 65].

У 1932 р. О. Кандиба-Ольжич завдяки співпраці з чеськими науковими установами налагодив зв’язки із американською школою передісторичних досліджень та іншими американськими науковими установами, які проводили археологічні експедиції у Європі. У той час вчений був асистентом кафедри археології в Українському вільному університеті [30, с. 19].

Співпраця дослідника з американськими вченими та науковими установами впродовж 1932–1939 рр. – винятково важлива ділянка його наукової кар’єри, беручи до уваги, що до 1939 р. зв’язків українських учених, які проживали в Європі, з американськими науковими установами практично не було або ж були вони тільки випадковими. Тому семилітня співпраця археолога з американськими вченими та установами у цьому ракурсі була унікальною і заслуговує на окреме обговорення. Цілком логічним і важливим видається дослідження основних напрямків цієї наукової співпраці, яка охоплювала три важливі ділянки: археологічно-дослідну, викладацьку та публіцистичну. Без перебільшення можемо стверджувати, що О. Кандиба-Ольжич своїми знаннями й поведінкою здобув визнання американських науковців, установ і музеїв. Можна констатувати, що він був винятково здібним молодим археологом з міжнародною науковою репутацією.

Також в 1931–1932 роках О. Кандиба-Ольжич здійснив студійну поїздку музеями Югославії, Болгарії та Румунії, про які більш детально дізнаємося із його рапорту про ці студії.

Необхідно зазначити, що в 1933–1934 рр. історик брав участь в археологічних розкопках у печерах Моравії, а в 1934 р. – в Південні Чехії. На цих розкопках в 1935 р. дослідник пише статтю “Техніка посудин на ніжці в пасковій кераміці”, а декількома місяцями пізніше проводить дослідження в музеях Румунії, Югославії, Австрії.

У 1934–1935 рр. О.Кандиба-Ольжич бере активну участь в розкопках Чеського Археологічного інституту та Чеського Національного музею. На їх основі пише доповіді “Розкопи Чеського Археологічного інституту в літі 1934 р.”, “Розкопи Національного музею 1935 р.”, котрі виголосив на засіданнях Українського Історично-філологічного Товариства у Празі.

При сприянні Міжуніверситетського Інституту у Римі вчений здійснив проїздки до Італії (протягом 1936–1937 рр. працював в ряді наукових закладів Італії та займався перекладацькою діяльністю).

У 1938–1940 рр. О.Кандиба-Ольжич займався створенням Українського Наукового інституту в Америці та видавництвом Збірником Наукових Праць, що мала велике значення для розвитку української науки за кордоном.

За своє коротке життя О.Кандиба-Ольжич зробив вагомий внесок в археологію – 29 наукових статей, дві монографії та 8 рецензій. Він був видатною постаттю в українській та світовій археології, одним із кращих дослідників і знавців європейського неоліту, зокрема трипільської культури. Завдяки публікаціям, виступам на наукових форумах, викладацькій діяльності та різноманітній популяризації археологічних матеріалів і результатів дослідження в Україні, О. Кандиба-Ольжич зумів відчутно покращити рівень знань сучасників про трипільську культуру. Студіювання трипільської культури стало важливим внеском вченого у дослідження етногенезу українського народу.

Список використаних джерел

1. *Щербаківський В.* Праця в галузі археології // Український науковий з'їзд у Празі. – Прага, 1934. – С. 51–56.
2. *Різник П.* Кандиба // Промінь. – 1956. – № 5. – С. 3–8.
3. *Штогрин Д.* Наукова праця О. Кандиби-Ольжича // Новий час. – 1959. – № 1. – С. 64–70.
4. *Штогрин Д.* Кандиба. Бібліографія // Український історик. – 1985. – № 1–2. – С. 87–105.
5. *Пастернак Я.* Археологія України. – Торонто, 1961. – 311 с.
6. *Пастернак Я.* Кандиба – археолог-дослідник // Український історик. – 1969. – Т. VI. – С. 4–11.
7. *Розгін І.* Доктор О. Кандиба-Ольжич, 1907–1944 // Самостійна Україна. – 1966. – № 6–7. – С. 6–10.
8. *Винар Л.* Наукова діяльність доктора О. Кандиби // Український історик. – 1985. – № 1–2. – С. 61–68.
9. *Винар Л.* Наукова діяльність О. Кандиби-Ольжича 1932–1941 рр. // Український історик. – 1986. – № 1–2. – С. 37–51.
10. *Винар Л.* Наукова діяльність О. Кандиби-Ольжича 1932–1941 рр. // Український історик. – 1986. – № 3–4. – С. 33–39.
11. *Винар Л.* Наукова діяльність доктора О. Кандиби: Пам'яті доктора О. Кандиби // Український історик. – 1994. – № 1–4. – С. 49–74.
12. *Дорошенко Д.* Наукова праця української еміграції за десять років (1922 – 1931) // Тризуб. – 1932. – № 16. – С. 8–12.
13. *Сороковський А.* Ольжич як науковець // Український історик. – 1994. – № 1–4. – С. 218–223.
14. *Мицик В.* Хто заснував трипільську культуру // Образотворче мистецтво. – 2002. – № 2. – С. 84–86.
15. *Виноградова Н.* Трипільське поселення на Дністрі // Археологія. – К., 1973. – С. 34–41.
16. *Мовша Т.* Олег Кандиба (Ольжич) 1907 – 1944 – археолог // Археологія. – 1994. – № 4. – С. 146–148.
17. *Павлів Д.* Археолог О. Кандиба // Універсум. – 1994. – № 7–8. – С. 23–27.
18. *Павлів Д.* Археолог О. Кандиба-Ольжич // Волино-Подільські археологічні студії: Пам'яті О. Кандиби. – Вип. 2. – 2000. – С. 20–25.
19. *Mac Curdy G.* Report of the Director on the Work of the School, including the Thirteenth Annual Session // Bulletin Americal School of Prehistoric Resefrch. – 1934. – № 10. – P. 5–10.
20. *Mac Curdy G.* Report of the Director // Bulletin Americal School of Prehistoric Research. – 1939. – № 15. – P. 4–9.
21. *Fewks J.* Report on the 1933. Summer Course of the American School of Prehistoric Research // Bulletin Americal School of Prehistoric Reserch. – 1934. – № 10. – P. 21–28.
22. *Fewks J.* Explorations in Yugoslavia and Czechoslovakia a report on the 1934 Summer course on the American of Prehistoric Research // Bulletin Americal School of Prehistoric Reserch. – 1935. – № 11. – P. 7–30.

23. *Fewks J.* A report of the 1938 Summer Course on the American of Prehistoric Research // Bulletin Americal School of Prehistoric Reserch. – 1939. – № 16. – P. 6–12.
24. *Fewks J.* Excavations at Starchevo, Yugoslavia, seasens 1931–1932 // Bulletin Americal School of Prehistoric Reserch. – 1933. – № 9. – P. 33–54.
25. *Лист О. Кандиби-Ольжича до Я. Пастернака* від 29 червня 1928 р. // Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі – ЦДІА у м. Львові), ф. 309 (“НТШ”), оп. 1, спр. 2403, арк. 62–63.
26. *Антонович М.* Спогади про О. Кандибу-Ольжича: Джерельні матеріали // Український історик. – 1985. – № 1–2. – С. 146–156.
27. *Zprava dra Oleha Kandyba o uzitistu dijni podpory* // Slovansky ustav. – Praha, 1931. – № 4. – P. 113–115.
28. *Кандиба О.* Розвиток української мальованої неолітичної кераміки // Український народний з’їзд у Празі. – Прага, 1934. – С. 141–142.
29. *Наріжний С.* 15 літ Українського Історично-Філологічного товариства в Празі (1923 – 1938). – Прага, 1939. – 18 с.
30. *Оглобин О.* Вадим Михайлович Щербаківський // Вісник. – 1950. – № 3. – С. 18–21.

Lesya Kostyuk

O. KANDYBA–OLZHYCH IN THE WORLD ARCHEOLOGY

The paper analyses the scientist’s contribution in to the Trypilska culture investigation and his cooperation with different World Scientific Institutions.

Key words: Trypilska culture, drawing ceramics, Scientific Congress, Ukrainian Forum, archeological excavations, archeological culture.